

Η σχέση των Παραδουνάβιων περιοχών με το Άγιον Όρος

/ Πεμπτουσία· Ορθοδοξία-Πολιτισμός-Επιστήμες

Άξιο μνείας είναι το γεγονός ότι και στον ελλαδικό χώρο σώζονται κώδικες οι οποίοι σχετίζονται με την ψαλτική παράδοση των Παραδουνάβιων περιοχών και ως τέτοιοι μπορούν να αναφερθούν ο κώδικας Λειμώνος 258, ο οποίος γράφτηκε από τον διάκονο Μακάριο στο μοναστήρι Ντομπροβάτ, στα 1527[1] και ο Ε.Β.Ε. 928 γραμμένος τον 16^ο αιώνα από τον μοναχό Ησαΐα τον Σέρβο[2] .

Από τους παραπάνω κώδικες γίνεται γνωστή η δράση επιπλέον προσώπων όπως π.χ. του Δομετιανού του Βλάχου και του Θεοδοσίου Zotika[3]. Επίσης, αξίζει να σημειωθεί το γεγονός ότι το ρεπερτόριο όλων των κωδίκων ομοιάζει με αυτό των ελληνικών, καθώς το πλείστο μέρος των συνθέσεων φέρει τα ονόματα των βυζαντινών και μεταβυζαντινών μελουργών[4], καθώς επίσης και το γεγονός ότι κάποιοι από τους κώδικες παρουσιάζονται δίγλωσσοι[5].

Από την ως τώρα έρευνα προκύπτει η αδιαμφισβήτητη σχέση των Παραδουνάβιων περιοχών με το Άγιον Όρος. Η σχέση αυτή φαίνεται ότι ξεκίνησε από πολύ νωρίς (14^{ος}-15^{ος} αιώνες) και επεκτάθηκε στην πορεία. Τότε, η Ι.Μ. Κουτλουμουσίου ήταν το πολυπολιτισμικό κέντρο το οποίο συγκέντρωνε, σύμφωνα με τον Ιωάννη Βλαντισλάβ, όλο το σλαβικό κόσμο. Μεταξύ αυτών συγκαταλέγονται και οι καταγόμενοι από τη Βλαχία.

Οι σχέσεις ήταν αμφίδρομες καθώς υπάρχουν περιπτώσεις όπου μοναχοί του Αγίου όρους μετέβαιναν στη Μολδοβλαχία για διαφόρους λόγους, καθώς επίσης και μοναχοί που μετέβαιναν από εκεί στο Άγιον Όρος. Στην ανάπτυξη αυτών των σχέσεων συνέβαλαν τα αγιορείτικα μετόχια που δημιουργήθηκαν σε όλο το φάσμα των Παραδουνάβιων Ηγεμονιών.

Μια περίπτωση ιερομονάχου ο οποίος βρέθηκε από το Άγιον όρος στη Μολδοβλαχία είναι αυτή του Ιερομονάχου Δαμιανού του Βατοπαιδινού. Ο Δαμιανός γεννήθηκε στη Βέροια της Μακεδονίας, κατά προσέγγιση, στο β' τέταρτο του 17^{ου} αιώνα[6]. Από εκεί βρέθηκε στο Άγιον Όρος και συγκεκριμένα στη Μονή του Βατοπαιδίου, την οποία υπηρέτησε και από τη θέση του ηγουμένου[7]. Στο Άγιον όρος συνδέθηκε με τον ονομαστό δάσκαλο της εποχής Ιερομόναχο Κοσμά τον Ιβηρίτη[8]. Η πρόοδός του στην ψαλτική ήταν τέτοια ώστε να φτάσει να αναδειχθεί δάσκαλος[9] των Πολιτών μουσικών Παναγιώτη Χαλάτζογλου και Πέτρου Μπερεκέτη, «διότι», σύμφωνα με τον θεωρητικογράφο Χρυσάνθο, «κατ' εκείνον τὸν καιρὸν ἐξέλιπον ἐν Κωνσταντινουπόλει εἰδήμονες ψαλμωδοί.»

(sic)[10].

Αυτό που ενδιαφέρει την παρούσα έρευνα είναι η μετάβαση του Δαμιανού από το Άγιον Όρος στη Μολδοβλαχία σύμφωνα με τον κώδικα Παντελεήμονος 967, ο οποίος χρονολογείται στις αρχές του 18^{ου} αιώνα και σε σημείωμα του αναφέρει «Χερουβικό» ήχος δ' Άγια υπό «Δαμιανοῦ τοῦ Διδασκάλου καὶ Πρωτοψάλτου τῆς Μολδοβλαχίας»[11]. Η μετάβαση του Δαμιανού στη Μολδοβλαχία μπορεί να τοποθετηθεί στα τέλη του 17^{ου} αιώνα. Την ίδια πληροφορία, περί πρωτοψαλτείας, επιβεβαιώνει και ο κώδικας EBE 893 του 1747, ο οποίος σε σημείωμά του αναφέρει «έτερον κράτημα πάνυ ηδύτατον κυρ Δαμιανού Ιερομονάχου και Πρωτοψάλτου»[12]. Το πέρασμά του Δαμιανού από τη Μολδοβλαχία μαρτυρεί και ο αυτόγραφος κώδικάς του, Βατοπαιδίου 1332, στις σελίδες του οποίου αναγράφονται ονόματα και τοπωνύμια περιοχών της Μολδοβλαχίας όπως π.χ. «Μιλκόβου Ιωάννου Κωνσταντή βοεβόδ(α) Ανήτζας Μαρίας... + Ιωάννου Αντιόχου βοεβόδα Αικατερίνας δόμνας και των τέκνων αυτών...», (sic), καθώς επίσης και το τοπωνύμιο «Σουτζάβα». Στο χειρόγραφο υπάρχει κτητορικό σημείωμα με τη χρονολογία 1692[13]. Από εκεί ο Δαμιανός επέστρεψε στο Άγιον Όρος όπου και απεβίωσε άγνωστο πότε, προσδιοριζόμενο όμως το τέλος του στις αρχές του 18^{ου} αιώνα.

Την ίδια εποχή (τέλη 17^{ου} αρχές 18^{ου} αιώνα) έζησε και ο Γιωβάσκος ο Βλάχος, για τον οποίο δεν υπάρχουν πολλά στοιχεία[14]. Από τα λίγα τα οποία είναι γνωστά αξίζει να σημειωθεί ότι ήταν μαθητής του Γερμανού Ν. Πατρών[15]. Κοντά στο Γερμανό μαθήτευσε όταν αυτός βρέθηκε στα μέρη της Βλαχίας.

Η παρουσία του Γερμανού στη Μολδοβλαχία συνδέεται με αυτήν του προαναφερόμενου Δαμιανού καθώς γίνεται την ίδια περίπου περίοδο (πριν το 1690) [16]. Έτσι λοιπόν παρατηρείται η παρουσία δύο προσώπων από διαφορετικά κέντρα ανάπτυξης της Ψαλτικής, την Κωνσταντινούπολη και το Άγιο Όρος, στην περιοχή. Η παρουσία τους συνδέεται με την μετάδοση τόσο της πολιτικής όσο και της αγιορείτικης ψαλτικής παράδοσης στην περιοχή[17].

Αποτέλεσμα της παρουσίας του Γερμανού στα μέρη της Βλαχίας ήταν η ανάδειξη του Γιωβάσκου σε Διδάσκαλο και Πρωτοψάλτη της Κούρτης στην Ουγγροβλαχία [18]. Το έργο[19] του Γιωβάσκου αν και μικρό γνώρισε μεγάλη διάδοση μέσω των χειρογράφων κωδίκων στους οποίους ανθολογείται[20]. Πρόκειται για μια δοξολογία σε ήχο δ', ένα χερουβικό σε ήχο πλ. α', ένα κοινωνικό σε ήχο α' και δύο καλοφωνικούς ειρμούς.

[1] Dimitri Conomos, "The Monastery of Putna", ο.π., 16.

[2] Ο Ησαΐας παρουσιάζεται και ως μελοποιός με γνωστά μέλη δύο πολυελέους, οι οποίοι φέρουν το χαρακτηριστικό «Σέρβικος». Βλ. Ιωάννης Σακκελίων, *Κατάλογος των Χειρογράφων της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος*, Αθήναι, 1892, 168-169 και Dimitri Conomos, "The Monastery of Putna", ο.π., 16 καθώς επίσης A.E. Pennington, "Stefan the Serb", ο.π., 109 και η ίδια, "A Polychronion", ο.π., 91.

[3] Για τα δύο πρόσωπα και το έργο τους βλ. Dimitri Conomos, "The Monastery of Putna", ο.π., 21-22, A.E. Pennington, "Stefan the Serb", ο.π., 111-112, η ίδια, "Seven Akolouthiai", ο.π., 124.

[4] A.E. Pennington, "Seven Akolouthiai", ο.π., 128-130 και Dimitri Conomos, "The Monastery of Putna", ο.π.

[5] A.E. Pennington, "Seven Akolouthiai", ο.π., 118-119 και Dimitri Conomos, "The Monastery of Putna", ο.π.

[6] Για την καταγωγή του πληροφορεί ο ίδιος μέσα από σημείωμα του σε αυτόγραφο κώδικα. Βλ. Σπ. Λαυριώτης – Σ. Ευστρατιάδης, *Κατάλογος*, ο.π. 75, Σ. Ευστρατιάδης, «Αγιορειτικών κωδίκων σημειώματα», *Γρηγόριος ο Παλαμάς*, 1, 1917, 383, Χατζηγιακουμή, *Η εκκλησιαστική μουσική*, ο.π. 138 και Κ. Καραγκούνης, *Η παράδοση και εξήγηση*, ο.π., 394-396.

[7] [7] Βλ. Χφφ. Σταυρονικήτα 165, φ. 305β, 1665-1685 και Στάθης, ο.π. 555 και Χφ. Βατοπαιδίου 1332, φ. 552^α, περί το 1892, αυτοψία και Σωτηρίου Καδά, *Τα Σημειώματα των Χειρογράφων Κωδίκων της Ιεράς Μεγίστης Μονής Βατοπαιδίου*, Άγιον Όρος, 2000, 241.

[8] Η σχέση μαθητείας που αναπτύχθηκε μεταξύ Κοσμά και Δαμιανού έμεινε ανεξίτηλη σε χειρόγραφους κώδικες της περιόδου, οι οποίοι αναφέρουν σε σημειώματά τους «...Δαμιανοῦ Ιερομονάχου Βατοπαιδινοῦ τοῦ ἡμετέρου Φοιτητοῦ...», από την πλευρά του Κοσμά προκειμένου να σημάνουν μέλη του Δαμιανού και «ἡμετέρου διδασκάλου Κοσμά Ιερομονάχου...», από την πλευρά του Δαμιανού, προκειμένου να σημάνουν μέλη του Κοσμά.

[9] Μαθητής του Δαμιανού μπορεί να χρημάτισε και ο Ιωακείμ Αρχιεπίσκοπος Βιζύης ο Σαλαμπάσης. Την πληροφορία αυτή διασώζει ένα και μοναδικό χειρόγραφο, αυτό της μονής Σταυρονικήτα με αριθμό 164 – φ. 222ν – 223ν, και γι' αυτό η πληροφορία δεν θεωρείται άκρως αξιόπιστη. Η σημείωση του κώδικα αναφέρεται σε Χερουβικά, όπου προηγείται αυτό του Δαμιανού και ακολουθεί του Ιωακείμ. Στο μεν Χερουβικό του Δαμιανού αναφέρεται: «*Δαμιανοῦ Ἱερομονάχου*» και στο επόμενο του Ιωακείμ, ως συνέχεια της προηγούμενης σημείωσης, αναφέρεται: «*Κύρ Ἰωακείμ καὶ φοιτητοῦ αὐτοῦ*» (sic). Βλ. Στάθης *Τα Χειρόγραφα*, τ.Γ', ο.π., 551 και Στάθης, «*Αγιορείτικη Μελουργία*», Ανάτυπο Εισήγησης στο Διεθνές Συμπόσιο *Το Άγιο Όρος Χθες – Σήμερα – Αύριο*, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη, 1996.

[10] Βλ. Χφ. Merlier 9, Μανόλη Χατζηγιακουμή *Μουσικά Χειρόγραφα Τουρκοκρατίας (1453-1832)*, Αθήναι, 1975 και χφ Παντελεήμονος 912, φ. 164β, Γρηγορίου Στάθη, *Τα Χειρόγραφα*, ο.π., τ. Β, σ. και χφ. 987, φ. 395β, Στάθης, *Τα Χειρόγραφα*, ο.π. τ. Β', 842.

Όσον αφορά τον Πέτρο Μπερεκέτη είχαν διατυπωθεί κατά καιρούς αμφιβολίες για το αν υπήρξε σχέση μαθητείας μεταξύ Δαμιανού και Πέτρου. Ο Μ. Χατζηγιακουμής είναι αυτός που υποστηρίζει ότι ο Πέτρος Μπερεκέτης υπήρξε μαθητής του Δαμιανού παραπέμποντας στον Γ. Παπαδόπουλο (Μανόλης Χατζηγιακουμής, *Χειρόγραφα Εκκλησιαστικής Μουσικής*, 39). Ο Παπαδόπουλος αναφέρει ρητά ότι ο Πέτρος υπήρξε μαθητής του Δαμιανού και ότι έμαθε την Τέχνη πρώτα στην Κωνσταντινούπολη και έπειτα στο Άγιο Όρος κοντά στον ονομαστό μουσικό Δαμιανό (sic) (Γ. Παπαδόπουλος, *Συμβολαί*, ο.π., 310-311). Ο ίδιος επιβεβαιώνει την ήδη αξιόπιστη πληροφορία περί μαθητείας του Παναγιώτη Χαλάτζογλου στον Δαμιανό. Το ίδιο κάνει και ο Χ. Πατρινέλης, ο οποίος παραπέμπει στην σελίδα XXXIX, σημ. ε του Θεωρητικού του Χρυσάνθου, όπου εκεί ο Χρυσάνθος μας δίνει την πληροφορία ότι: «*ὁ Παναγιώτης ἐδιδάχθη τὴν μουσικὴν ἐν Ἀγίῳ Ὁρει παρὰ τοῦ Βατοπεδηνοῦ Δαμιανοῦ, «διότι κατ' ἐκείνον τὸν καιρὸν ἐξέλιπον ἐν Κωνσταντινουπόλει εἰδήμονες ψαλμωδοί.*» (sic) (Χ. Γ. Πατρινέλης, «*Πρωτοψάλται, λαμπαδάριοι και δομέστικοι της Μεγάλης Εκκλησίας*», εν: *Μνημοσύνη* 2, 1968-1969, 83-84 και Χρυσάνθου του εκ Μαδύτων, *Θεωρητικόν Μέγα της Μουσικής*, Κουλτούρα, Αθήνα, χ.χ., XXXIX-XL).

[11] Στάθης, *Τα Χειρόγραφα*, τ. Β', 307.

[12] Αυτοψία και Χατζηγιακουμής, *Η Εκκλησιαστική μουσική*, ο.π., 138, υπ. 163.

[13] Τα σημειώματα γράφουν τα εξής: φ. 550 α: «Το παρόν στιχηράριον τυγχάνη εμού κοσμά μητροπολίτου λαοδικείας εκ της βασιλικής και πατριαρχικής μονής λαύρας του βατο πεδίου. Το οποίον εγράφη δια χειρός δαμιανού ιερομονάχου και προηγουμένου και μηδής τολμείση, αποξενώσαι αυτό, εως ου ζω εις τον φθαρτόν κόσμον. μετά δε την θανήν μου όστις λαβήν αυτό ας εύχηται του Θεού δια του λόγου μου και δια τον γράψαντα: - αχζβ'»(sic). -(1692)-. Ακριβώς από κάτω η υπογραφή του Λαοδικείας Κοσμά, όπως και στο φ. 550β. Ε. πφ. Α(τελ.)β: «Των κτητόρων τα ονόματα του Μιλκόβου Ιωάννου Κωνσταντή Βοεβόδα, Ανήτζας Μαρίας Αλεξάνδρας Σαύτας Τούδωρε Βασίλειε Μακρίνας μοναχής Νέστωρ Σαύτας. + Ιωάννου Αντιόχου βοεβόδα, Αικατερίνας δόμνας και των τέκνων αυτών. + Ιωάννου Δημητρίου βοεβόδα Κασάνδρας δόμνας: - Τζικανέτες χωρίον του αγίου Ηλία εις ταις < Κύρλες από την Σουτζάβα +Καλλίνικος»(sic) Βλ. Αυτοψία και Καδάς Τα σημειώματα, ο.π., 241.

[14] Ο Γιωβάσκος παρουσιάζεται στα χειρόγραφα της Ψαλτικής Τέχνης ως Γιωβάσκος ή Γεωβάσκος ή ως Ιωβάσκος. Βιογραφικά για το Γιωβάσκο το Βλάχο βλ. Παπαδόπουλος, Συμβολαί εις την ιστορίαν της Εκκλησιαστικής Μουσικής, Κουλτούρα, Αθήνα, 2002, 270 και Χ. Καραγκούννης, Η παράδοση και Εξήγηση, ο.π., 393 και Χατζηγιακουμής, Η Εκκλησιαστική Μουσική..., ο.π.,

[15] Η πληροφορία από χειρόγραφους κώδικες: Βλ. Ξηροποτάμου 329, α' μισό 18^{ου} αι., Παντελεήμονος 1006, 18^{ος} μέσα, φ. 64ν κ.ε., Δοχειαρίου 407, 18^{ος} μέσα, φ. 18r, Ξενοφώντος 123, β' μισό 18^{ου} αι., φ. 315 κ.ε., Δοχειαρίου 338, 1767, φ. 130ν και Δοχειαρίου 376, 18^{ος} αι., φ. 212ν κ.ε. Βλ. και Γ. Στάθης, Τα Χειρόγραφα, ο.π., τ. Α, Β, 406,516,590 και 44 αντίστοιχα.

[16] Η χρονολογία αυτή απορρέει με βάση το θάνατο του Γερμανού, ο οποίος τοποθετείται στα τέλη του 17^{ου} αιώνα και μάλλον πριν το 1690 (Χ. Καραγκούννης, Η Παράδοση και Εξήγηση του μέλους του Χερουβικού, ο.π., 350). Η πληροφορία αυτή σε συνδυασμό με το κτητορικό σημείωμα του αυτόγραφου κώδικα του Γερμανού (1692) έρχεται να ισχυροποιήσει την υπόθεση ότι ο Γερμανός και ο Δαμιανός έδρασαν στη Μολδοβλαχία το ίδιο περίπου χρονικό διάστημα.

[17] Η σχέση των δύο ανδρών μπορεί να θεωρηθεί δεδομένη αφού ο Γερμανός υπήρξε δάσκαλος του Ιερομόναχου Κοσμά του Ιβηρίτη, δασκάλου του Δαμιανού. Επίσης ο Δαμιανός υπήρξε μουσική φυσιογνωμία της εποχής του, ανάλογη των μουσικών της Κωνσταντινούπολης. Το γεγονός ότι η παραμονή του Γερμανού στη Μολδοβλαχία συμπίπτει με την παραμονή του Δαμιανού σε αυτήν έρχεται να

ενισχύσει την παραπάνω θέση.

[18] Η πληροφορία από τους χειρόγραφους κώδικες: *Ξηροποτάμου 317*, 18^{ος} αρχές, φ. 191r κ.ε., *Παντελεήμονος 967*, 18^{ος} αρχές, φ. 399v. Βλ. και Γ. Στάθης, *Τα Χειρόγραφα*, ο.π., τ. Α, Β, 136 και 305 αντίστοιχα.

[19] Εκτός από το έργο μελοποιίας ο Γιωβάσκος φέρεται να είναι και ο γραφέας του κώδικα *Ξηροποτάμου 267*, Στάθης, *Τα χειρόγραφα*, ο.π., τ. Α', 18.

[20] Βλ. Γ. Στάθης, *Τα Χειρόγραφα*, ο.π, τ. Α, Β, Γ.

(Απόσπασμα από την εργασία του Δρ. Εμμανουήλ Γ. Ξυνάδα με τίτλο: «*Η Ψαλτική Τέχνη στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες από τα μεταβυζαντινά χρόνια μέχρι το 19^ο αιώνα*».)